

nu teyit etmekte ve künyesini Ebû'l-Fazl şeklinde vermektedir (*Terâcimü'l-mü'ellifîn*, V, 8). İbn Nâcî babasının ölümünden sonra amcasının himayesinde büyüdü. Kayrevan'da Ebû Muhammed Abdüsse-lâm es-Sefâkûsî, amcası Halife b. Nâcî, Muhammed b. Kafîülhem, Ebû Abdullah Muhammed b. Bûndâr el-Murâdî, Ahmed b. Selâme el-Mûsâvî, İbn Kîrât diye tanınan Ali b. Hasan ez-Zeyyâtî'den ders aldı. Yirmi bir yaşında iken Zeytûne Camii'nin imam - hatipliğine getirildi. Daha sonra Tunus'a gitti ve burada kaldığı on dört yıl boyunca İbn Arafe, Ebû Mehdi İsâ el-Gubrînî, Übbî, Ya'kûb ez-Ziğbî, Ebû'l-Kâsım el-Kosantînî, Ebû'l-Kâsım es-Selâvî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed eş-Şebîbî gibi âlimlerden istifade etti. Cerbe'de üç yıldan fazla kadılık ve hatiplik yaptıktan sonra istifa ederek Kayrevan'a döndü. Kâbis, Bâce, Ürbüs, Sûse, Tebisse ve Kayrevan kadılıklarında da bulundu. Ahkâm, nevâzil ve fûrû-i fikhîyi iyi bilen İbn Nâcî'nin yetiştirdiği talebelerinden en meşhuru Ebû'l-Abbas Halûlû el-Kayrevânî'dir. 839'da (1435) Kayrevan'da vefat eden İbn Nâcî'nin ölüm tarihi bazı kaynaklarda 830 (1427), 837 (1433) ve 838 (1434) olarak zikredilmektedir.

Eserleri. 1. *Ziyâdât 'alâ Me'âlimi'l-îmân*. Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ'ın (ö. 699/1300), Kayrevan şehrinde ve burada yetişen yahut burayı ziyaret eden âlimlerden bahseden *Me'âlimü'l-îmân fî ma'rifeti ehli'l-Kayrevân* adlı eserini, rivayet senedlerini çıkararak ihtisar ettiği ve Debbâğ'ın ölümünden sonraki dönemlere ait bazı kişilerin biyografilerini IV. ciltte bir araya getirerek tamamladığı bir çalışma olup aynı eserle birlikte dört cilt halinde neşredilmiştir (Tunus 1320/1902). Ayrıca eserini I. cildi İbrâhîm Şebbûh (Kahire 1388/1968), II. cildi Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr ve Muhammed Mâdûr (Kahire 1972), III ve IV. ciltleri Muhammed Mâdûr (Tunus 1978) tarafından yayımlanmıştır. 2. *Şerh 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. İbn Ebû Zeyd'in Mâlikî fikhına dair eserinin şerhidir. Zerrûk diye bilinen Ahmed b. Ahmed el-Burnusî'nin aynı risâleye yazdığı şerh ile beraber Kahire'de iki defa basılmıştır (1330, I-II, 1332). İki şerhin bir arada bulunduğu bu nüsha müelliflerinin adıyla "İbn Nâcî ve Zerrûk" diye bilinir. 3. *Şerhu Tehzîbi'l-Müdevvene*. İbn Nâcî, Berâzî'nin Sahnûn'a ait *el-Müdevvene'tî'l-kubrâ*'ya yazdığı *el-Tehzîb* adlı ihtisar üzerine iki şerh kaleme almıştır. Bunlardan *eş-Sitevî* diye tanınanı on beş cüz

üzerine tertip edilmiş olup dört cilttir (iki cildi Tunus el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 5808'de kayıtlıdır; ayrıca bk. Sezgin, I, 471). *eş-Şayfî* olarak bilinen küçük şerh ise hacimli iki cilt halinde basılmıştır (Kahire 1325). 4. *Şerhu't-Tefrîf*. İbnü'l-Cellâb el-Basrî'nin *Kitâbü't-Tefrîf* adlı eserinin şerhidir (Zeytûne Camii Ktp., nr. 2534).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, XI, 137; Bedreddin el-Karâfî, *Teuşihu'd-Dibâc* (nşr. Ahmed eş-Şüteyvi), Tunus 1403/1983, s. 266-267; *el-Hulelü's-sündüsiyye*, I, 691; Hîfnâvî, *Ta'rîfü'l-halef bi-ricâli's-selef*, Tunus 1402/1982, s. 92-93; İbnü'l-Kâdî, *Laktü'l-ferâ'id* (nşr. Muhammed Haccî, *Elfû sene mine'l-vefeyât* içinde), Rabat 1396/1976, s. 247; a.mlf., *Dürretü'l-hicâl*, III, 282; Ahmed Bâbâ et-Tînbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 364; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 244-245; *Keşfü'z-zunûn*, I, 873; Serkis, *Mu'cem*, I, 261, 644, 864; *İzâhu'l-meknûn*, II, 504; Brockelmann, *GAL*, I, 187; II, 311; *Suppl.*, I, 300; II, 337; a.e. (Ar.), III, 283, 286, 287, 290; Sezgin, *GAS*, I, 471-477; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahtûâtî Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1400/1980, I, 325-326, 327, 396; Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn et-Tûnisîyyîn*, Beyrut 1406/1986, V, 8-14; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, IV, 1713-1714; Sıddîk b. el-Arabî, *Fihrisü mahtûâtî Hizâneti İbn Yûsuf bi-Merrâkûş*, Beyrut 1414/1994, s. 221-245; Haccî, *el-Fikrû's-sâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, II/3-4, s. 301; "İbn Nâcî", *El² Suppl.* (İng.), s. 394-395; Kahhâr Mukîmî, "İbn Nâcî", *DMBİ*, V, 14-15.

KASIM KIRBIYIK

İBN NÂCİYE

(ابن ناجية)

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Nâciye el-Berberî el-Bağdâdî (ö. 301/914)

Hadis hâfızı.

210'da (825) doğdu (Kehhâle, VI, 142). Aslen Mağrib'de Berber (Bilâdülberber) bölgesinden olup daha sonra Bağdat'a yerleştiği anlaşılmaktadır. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Süveyd b. Saîd, İsmâil b. Mûsâ el-Fezârî, Abdüla'lâ b. Hammâd en-Nersî, Abdullah b. Muâviye el-Cumahî ve Bûndâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr'dan hadis rivayet etti. Kendisinden kıraat âlimi Ebû'l-Kâsım İbnü'n-Nehhâs, Taberânî, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir eş-Şâfî, İbnü'l-Ciâbî ve Ebû Hafs İbnü'z-Zeyyât gibi âlimler rivayette bulundular. Hatîb el-Bağdâdî, İbn Nâciye'yi "sika" ve "sebt" terimleriyle değerlendirmiş, Zehebî de onun için "hüccet" terimini kullanmıştır. Çok hadis rivayet eden âlimlerden olduğu belirtilen İbn Nâciye 1

Ramazan 301'de (31 Mart 914) Bağdat'ta vefat etti.

İbn Abdülber en-Nemerî, İbn Nâciye'nin 132 cüzden meydana gelen *el-Müsened* adlı eserini İbn Nemerî'nin gördüğünü belirtmekte, ancak eserin günümüze ulaşip ulaşmadığına dair bilgi bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 104-105; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, I, 501; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 124-125; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 125; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadis*, II, 417; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 696-697; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 164-166; a.mlf., *el-Mu'in fî tabakâti'l-mu'haddişîn*, Kahire 1987, s. 159; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 474-475; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 235; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VI, 142.

BİLAL SAKLAN

İBN NÂFİ'

(bk. ABDULLAH b. NÂFİ').

İBN NÂKİYÂ

(ابن ناقيه)

Ebû'l-Kâsım Abdullah (Abdülbâkî) b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Nâkiyâ b. Dâvûd el-Bûndâr el-Bağdâdî (ö. 485/1092)

Dil âlimi, edip ve şair.

17 Zilkade 410'da (15 Mart 1020) Bağdat'ta doğdu. Çocukluk dönemini burada geçirdi. Şiir ve ahbâr râvisi olan babası ile Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhammed et-Tenûhî, Ebû'l-Hüseyn b. Ahmed en-Nekûr, Abdurrahman b. Ubeydullah el-Muharrimî, Abdülvâhid b. Muhammed el-Mutarrız ve Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed el-Basrî gibi edip ve âlimlerden ders alarak yetişti. Ayrıca Şâfîî fakihî ve mutasavvîf Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin de derslerine devam eden İbn Nâkiyâ'nın en çok Ebû İshak'tan etkilendiği ve onun için bir mersiye kaleme aldığı kaydedilmektedir (İbn Hallikân, I, 30). Hayatının daha sonraki dönemleriyle ilgili yeterli bilgi bulunmayan İbn Nâkiyâ 4 Muharrem 485 (15 Şubat 1092) tarihinde Bağdat'ta vefat etti ve Bâbüşşam Mezarlığı'na defnedildi.

İbn Nâkiyâ'nın pek dindâr olmadığı, Allah'ın sıfatlarını inkâra meylettirdiği ve bu konuda bir risâle yazdığı rivayet edilmektedir (Dâvûdî, I, 261). Gökyüzünde şarap, bal ve süt nehirleri bulunduğunu, fakat bunlardan yeriyüzüne bir damla bile düşmediğini, gökten sadece evleri yıkıp ha-

rap eden yağmurlar yağdığını söylemesi de onun bu temayülüyle ilgili görülmüştür (İbnü'l-Cevzî, IX, 68-69; İbn Hallikân, I, 29-30; II, 385). Ancak İbn Hallikân'ın naklettiğine göre cenazesini yıkayan kişi, onun kapalı olan sol avucunu açtığında içinde cehennem azabından kurtulmayı ümit ettiğini, Allah'tan korktuğunu, O'nun merhametine güvendiğini ifade eden bir beyit gördüğünü söylemiştir (*Vefeyât*, III, 99).

Akıcı ve güçlü üslûbuyla çok sayıda şiir yazan İbn Nâkiyâ'nın şiirleri çağdaşlarının ve daha sonraki edip ve âlimlerin takdirini kazanmıştır. *Maķâmât*'ı ve diğer eserleri onun kabiliyetini, geniş bilgi ve kültür birikimini göstermektedir. Müstehcen ve hezl (hezel) türünde şiir yazmaktan, mizah ve hicivden hoşlanan bir tabiata sahip olan İbn Nâkiyâ'ya göre şaka, mizah ve hicivle zâhidlik arasında bir çelişki yoktur. İbn Şibl'in bir fahriyesine cevap olarak irticâlen söylediği şiir onun en güzel hicivlerindedir. Bu şiirinde, soyundan İbn Şibl gibi bir kimse geldiği için Hz. Âdem'in cennetten kovulduğunu söylemiş ve, "Eğer Âdem kendi soyundan senin gibi birinin geleceğini bilseydi zürriyetini keserdi" demiştir. İbn Nâkiyâ'nın talebeleri arasında Abdullah el-Enmâtî, İbn Nâsır es-Selâmî, Şücâ' b. Fâris ez-Zühî, Ebû Gâlib ed-Deylemî ve Ebû Ali b. Mühtedî gibi şahsiyetler bulunmaktadır.

Eserleri. 1. el-Cümân fi teşbihâtî'l-Ķur'ân. Mecâzû'l-Kur'ân ve i'câzû'l-Kur'ân türü kitaplar arasında da sayılan *el-Cümân* sûrelere göre düzenlenmiştir. Ancak her sûreden örnek alınmamış, Bakara sûresiyle Fîl sûresi arasındaki otuz altı sûreden seçilmiş 226 âyette görülen teşbihler üzerinde durulmuştur. İbn Nâkiyâ eserinde Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ve Müberred gibi âlimlerden nakiller yapmış, eski şairlerin şiirlerini şahid olarak kullanmıştır. *el-Cümân* Adnân Zerzûr ile Muhammed Rıdvân ed-Dâye (Küveyt 1387/1968), Ahmed Matlûb ve Hadîce el-Hadîsi tarafından neşredilmiş (Bağdad 1968), ikinci neşri Seyyid Ali Mîrlevhî Farsça'ya tercüme etmiştir (Meşhed 1374/1995). Eseri ayrıca Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî (İskenderiye 1974-1978) ve Mahmûd Hasan Ebû Nâcî eş-Şeybânî de (Riyad 1987) yayımlamıştır. **2. Maķâmât.** İbn Nâkiyâ, on makâmeden meydana gelen bu tanınmış eserinde konuları yer yer nüktelerle süsleyerek açıklamış, ayrıca edebiyatta mizahın önemine de işaret etmiş ve hemen her makâmenin sonunda bazı kelimeler hakkında bilgi vermiş-

tir. Eserin birinci makâmesi ve İbn Nâkiyâ'nın bazı şiirleri Fransızca tercümeleleriyle birlikte Clement Huart tarafından yayımlanmıştır. *Maķâmât*, ilk defa üç ayırı müellifin mekâmelerinin yer aldığı bir mecmua içinde üç makâmesi (1, 7 ve 10) eksik olarak basılmış (İstanbul 1330, s. 123-153). Osman Reşer Almanca bir giriş ilâve ederek bu baskıyı aynen tekrarlamıştır (Osnabrück 1980). Eserin ilmî neşri, Süleymaniye Kütüphanesi nüshası (Fâtih, nr. 4097) esas alınarak Hasan Abbas tarafından yapılmıştır (İskenderiye 1988). **3. Şerhu'l-Faşıh.** Sa'leb'in lugata dair *Kitâbü'l-Faşıh*'inin şerhi olup öğrencilerinin derlediği notlarından meydana gelmiştir. Bu şerh ile ilgili olarak Abdülvehhâb Muhammed Ali el-Udvânî bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (1973, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi). Eserin Musul Mektebetü'l-evkâf'ta (nr. 22) bir nüshasının bulunduğu kaydedilmektedir (Sezgin, VIII, 143; *DMBİ*, V, 21). İbn Nâkiyâ'nın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Dîvân*, *Muhtaşarü'l-Eġânî*, *Dîvânü resâ'il* ve *Mülehu'l-mümâleha* (Süyûtî, II, 67; Kehhâle, V, 75; VI, 116).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nâkiyâ, *el-Cümân fi teşbihâtî'l-Ķur'ân* (nrş. Ahmed Matlûb, trc. Seyyid Ali Mîrlevhî), Meşhed 1374 hş./1995, neşreden giriş, s. 15-45; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 133; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, IX, 68-69; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29-30; II, 385; III, 98-99; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 472; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 329-332; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 384-385; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, II, 67; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirin*, I, 261-262; *Keşfü'z-zunûn*, I, 129, 594, 769, 799; II, 1273, 1817; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 486; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 453; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, V, 75; VI, 116; Sezgin, *GAS*, VIII, 143; Muhyî Hilâl es-Serhân, *Fihrisü Maṭbû'ati vizâretî'l-evkâf*, Bağdad 1986, s. 72; Stefan Vild, "Hasan Abbas (ed.) Maķâmât İbn Nâkiyâ", *JAL*, XXIII/1 (1992), s. 76-78; J.-C. Vadet, "İbn Nâkiyâ", *EP* (İng.), III, 899; M. Ali Lisânî Fişârekî, "İbn Nâkiyâ", *DMBİ*, V, 20-22.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

İBN NÂSİR es-SELÂMÎ

(ابن ناصر السلمي)

Ebû'l-Fazl Muhammed b. Nâsır (Tekin) b. Muhammed el-Fârisî es-Selâmî el-Baġdâdî (ö. 550/1155)

Hadis hâfızı.

15 Şâban 467'de (5 Nisan 1075) Bağdat'ta dünyaya geldi. 490'da (1097) doğduğuna dair kayıt (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 92) yanlıştır. Farslı olduğu için Fârisî, Me-

dînetüselâm da denilen Bağdat'a nisbetle Selâmî nisbesiyle anıldı. Bir Türk muhaddisi olan babası genç yaşta vefat edince anne tarafından dedesi fakih Ebû Hâkim el-Habrî'nin himayesinde yetişti. İlk hadis dersini 473'te (1080) Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed İbnü'l-Büsri'den ve Ebû Tâhir İbn Ebû's-Sakr el-Enbârî'den aldı. Önce Şâfîi fikhini öğrendi. Hatîb et-Tebrîzî'den lûgat ve edebiyat dersleri aldı. Çeşitli ilim merkezlerinde Muhammed b. Abdüsselâm b. Şândüh, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed en-Niâfî, Ebû'l-Ganâim b. Ebû Osman, Ebû'l-Vefâ İbn Akîl, Rızkullah b. Abdülvehhâb et-Temîmî, Ebû Abdullah Mâlik b. Ahmed el-Bânîyâs ve Âsım b. Hasan el-Âsımî gibi hocalardan hadis ve diğer ilimleri tahsil etti. Ricâl ve ilelül'-hadîs alanlarında üstün bir seviyeye ulaştı. Âlî isnadlarıyla tanınan âlimlerden rivayetlerinin icâzetini aldı. Kendisinden Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Mûsâ el-Medînî, İbn Sükeyne, Ebû'l-Yümn el-Kindî ve İbnü'l-Ahdar gibi âlimler hadis okudu. İlmî seyahatlerinden sonra Bağdat'a yerleşen İbn Nâsır güzel Kur'an okuyan, fasih konuşan, Arapça'ya iyi bilen, fikh, hadis, nahiv ve lûgat ilimlerinde otorite kabul edilen bir âlimdi. Onun önceleri Şâfîî mezhebine mensup olduğu, 493'te (1100) gördüğü bir rüya üzerine Hanbelî mezhebini seçtiği kaydedilmektedir. İbn Nâsır 12 veya 18 Şâban 550'de (11 veya 17 Ekim 1155) Bağdat'ta vefat etti. Üç camide ayrı ayrı kılınan cenaze namazından sonra Bâbü Harb Kabristanı'nda Ebû Mansûr İbnü'l-Enbârî'nin (veya Ahmed b. Hanbelî'nin) yanına defnedildi.

Sem'ânî'nin güvenilir bir muhaddis, güçlü bir âlim ve dindar bir kimse olarak nitelediği İbn Nâsır'ı insanların aleyhine konuşmakla itham ettiği belirtilmekteyse de İbnü'l-Cevzî bu iddiayı reddetmekte ve hocasının sika, hâfızası sağlam ve Ehl-i sünnet mezhebine bağlı bir âlim olduğunu, birini cerh etmekle giybet etmek arasında fark bulunduğunu, hadisçinin hem cerh hem ta'dil yapabileceğini söyleyerek Sem'ânî'nin bu sözlerini Hanbelî mezhebi mensuplarına karşı duyduğu taassuba bağlamaktadır (*el-Muntaẓam*, X, 163). İbnü'l-Cevzî'nin Sem'ânî hakkındaki sözlerini aşırı bulan Zehebi ise İbn Nâsır'ın bazı kimselere karşı katı davrandığını söylemiş, ayrıca Sem'ânî'nin tarihi ve diğer bazı ilimleri İbnü'l-Cevzî'den ve İbn Nâsır'dan daha iyi bildiğini kaydederek onu savunmuştur (*Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1289).